

РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В АСПЕКТІ СТАТТІ 8 ЄКПЛ: ОГЛЯД ПРАКТИКИ ЄСПЛ

HUMAN REPRODUCTIVE RIGHTS IN THE ASPECT OF ARTICLE 8 OF THE ECHR: REVIEW OF THE ECHR PRACTICE

Михалків І.М., студентка V курсу магістратури

Інститут підготовки кадрів для органів юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Наукова стаття присвячена проблемі забезпечення репродуктивних прав людини й громадянина в країнах Європи. Основною метою статті є об'єктивно та всебічно проаналізувати рішення Європейського суду з прав людини щодо питань репродуктивних прав, а також визначити їх статус у європейських країнах. Зазначена проблема досліджується в контексті статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на повагу до приватного й сімейного життя). В зв'язку з цим проаналізовано низку рішень Європейського суду з прав людини, які стосуються репродуктивних прав та в яких було порушено статтю 8 ЄКПЛ. Зокрема, рішення ЄСПЛ, які стосуються права на аборт, домашні пологи та стерилізацію. Крім того, наведено інформацію щодо існуючих правил проведення абортів в Ірландії та Польщі. Досліджено правові позиції Європейського суду з прав людини, в яких Суд розтлумачує, що означає та включає в себе термін «приватне життя».

Визначено, що закріплення репродуктивних прав людини у країнах Європи на даний момент є недостатнім, містить в собі безліч прогалин, що в певних випадках призводить до порушень прав людини і громадянина. В статті встановлено, що в процесі подолання недосконалості правового регулювання даної проблеми, рішення Європейського суду з прав людини відіграють ключову роль, оскільки сприяють закріпленню репродуктивних прав у національних законодавствах.

На основі аналізу рішень ЄСПЛ, сформувано висновки про нагальну необхідність подальшого вдосконалення закріплення та регулювання репродуктивних прав людини й громадянина як міжнародному, так і у вітчизняному законодавстві. Встановлено, що репродуктивні права є невід'ємними правами людини, а тому їх реалізація повинна чітко закріплюватись не тільки на міжнародному рівні, а й на рівні національного законодавства країн і охоронятись законом.

Ключові слова: репродуктивні права, право на приватне життя, аборт, стерилізація, ЄКПЛ, ЄСПЛ.

The scientific article is devoted to the problem of ensuring the reproductive rights of man and citizen in European countries. The main purpose of the article is to objectively and comprehensively analyze the decisions of the European Court of Human Rights on the issue of reproductive rights, as well as to determine their status in European countries. This problem is examined in the context of Article 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (right to respect for private and family life). In this context, many judgments of the European Court of Human Rights concerning reproductive rights have been analyzed, in violation of Article 8 of the ECHR. In particular, ECHR decisions concerning the right to abortion, home birth and sterilization. In addition, information is provided on the existing abortion rules in Ireland and Poland. The legal positions of the European Court of Human Rights, in which the Court explains what is meant and includes the term "private life", are investigated.

It is determined that the consolidation of reproductive human rights in European countries is currently insufficient, contains many gaps, which in some cases leads to violations of human and civil rights. The article finds that in the process of overcoming the imperfection of the legal regulation of this problem, the decisions of the European Court of Human Rights play a key role, as they contribute to the consolidation of reproductive rights in national legislation.

Based on the analysis of the decisions of the European Court of Human Rights, conclusions were drawn about the urgent need to further improve the consolidation and regulation of human and civil reproductive rights in both international and domestic law. It has been established that reproductive rights are inalienable human rights, and therefore their implementation must be clearly enshrined not only at the international level but also at the level of national legislation and protected by law.

Key words: reproductive rights, right to privacy, abortion, sterilization, ECHR, ECHR.

Постановка проблеми. Із швидким розвитком технологій, в тому числі і медичних, гостро постає питання у визначенні ролі репродуктивних прав людини і громадянина, які відносяться до четвертого покоління прав людини, а саме соматичних прав. На сьогоднішній день, правове регулювання щодо них в країнах Європи вироблене недостатньо, оскільки містить безліч прогалин.

За час свого існування Європейський суд з прав людини ухвалив низку рішень у справах, які стосувались питань репродуктивних прав людини, створивши певні стандарти, яким повинно відповідати законодавство держав-учасниць. Незважаючи на це, ряд держав залишилися невдоволеними цією практикою та не поспішають вносити відповідні зміни в своє законодавство. Тому дослідження та аналіз цього питання є актуальним та досить важливим.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання щодо репродуктивних прав залишається досить актуальним на сьогоднішній день як у міжнародному праві, так і у вітчизняному.

Окремі аспекти репродуктивних прав у своїх працях досліджували М. Громовчук, О.Власова, Т.Длугопольська, Г. Романовський, С. Булеца, О. Пунда, С. Алексеев, П. Рабінович, Л. Красицька, Я. Шевченко, Т. Дробишев-

ська та інші. Проте, репродуктивні права, зазвичай, розглядаються в аспекті права на життя або права на здоров'я.

Формулювання цілі статті. Метою статті є об'єктивно та цілісно проаналізувати рішення ЄСПЛ, які стосуються проблеми репродуктивних прав, а також визначити їх статус у країнах Європи.

Виклад основного матеріалу. Репродуктивні права людини – це невід'ємні права і свободи людини, які отримали визнання у міжнародному та національному праві і які захищаються Європейським судом з прав людини (далі - ЄСПЛ). Вони включають в себе право на законний аборт, штучне запліднення, домашні пологи, внутрішньо-утробні медичні тести, сурогатне материнство тощо.

Справи, що подаються до ЄСПЛ, все більше відображають різноманітність та складність ситуацій пов'язаних з питанням репродуктивних прав, оскільки, не обмежуються абстрактною заявою про надання «права на доступ до абортів» чи «права на сурогатне материнство», а стосуються різних проблем, таких як примусова стерилізація, аборти неповнолітніх, аборти плоду з патологією, помилкові аборти, тощо.

Щодо проблем пов'язаних з абортами, то на сьогоднішній день, Європа лідирує у світі за кількістю лібера-

лізованих законів про аборти та незважаючи на це багато жінок все ще стикаються з бар'єрами доступу до даної процедури через регуляторні обмеження чи регресивні загрози.

Статистика Центру репродуктивних прав, показує, що більше 95% жінок репродуктивного віку в даний час проживають у країнах, де аборти або дозволені повністю, або є легалізованими у випадках згвалтування та за медико-соціальними показниками. Проте, ця статистика все таки маскує той факт, що деякі з цих країн дотримуються обмежувальних попередніх умов, таких як обов'язкове консультування або примусові періоди очікування, які можуть перешкоджати або затримувати жінок у зверненні за даною послугою. Крім того, аборт досі заборонений або вкрай обмежений у шести країнах Європи. Так, Андорра, Мальта та Сан-Марино не допускають абортів ні за яких обставин; Ліхтенштейн дозволяє робити аборт лише тоді, коли є ризик життю чи здоров'ю жінки або коли вагітність була наслідком згвалтування; Монако та Польща дозволяють робити аборт лише тоді, коли життя чи здоров'я жінки знаходяться під загрозою, після згвалтування або коли виявлено важку аномалію плоду [1]. Донедавна до цього списку відносилась також і Північна Ірландія.

У 2010 році у справі «А., В. та С. проти Ірландії» Європейський суд з прав людини вирішив, що заборона Ірландії на аборти порушила права жінки, яка була змушена виїхати за межі країни для отримання даної послуги, щоб захистити своє життя. На той час Ірландія дозволяла робити аборт лише тоді, коли життя жінки загрожує небезпека. Тому три жінки (псевдоніми - А, В і С), які були змушені виїхати за межі Ірландії щоб зробити аборт, оскаржили національне законодавство, стверджуючи, що воно ставить під загрозу їхнє здоров'я [2].

Суд вирішив, що заборона абортів, коли це вимагається з причин здоров'я та/або благополуччя, належить до сфери права на повагу до свого приватного життя та відповідно статті 8 ЄКПЛ. Зокрема, було встановлено, що Ірландія порушила право на приватне життя заявниці С, жінки, яка мала рідкісну форму раку, і побоювалася, що вагітність може погіршити її становище.

У цьому контексті ЄСПЛ вказав на позитивні зобов'язання держави, які необхідні для ефективної «поваги» до приватного життя. Так було встановлено, що в медичній практиці Ірландії є значні недоліки щодо захисту життя жінки та що держава повинна прийняти законодавство щодо абортів, коли життя жінки загрожує небезпека.

У 2018 році Верховний суд Великої Британії визнав, що «суто обмежувальний» закон про аборти в Північній Ірландії суперечить Європейській конвенції з прав людини. Суд вказав, що закон порушує права жінок і дівчат, забороняючи аборти в ситуаціях фатальної плодової аномалії, згвалтування та інцесту, а також закликав законодавців якнайшвидше провести радикальний перегляд закону.

А вже у березні 2020 року прийнято новий закон, який легалізує аборти у Північній Ірландії, дозволяючи жінкам отримувати доступ до абортів запитом до 12 тижнів вагітності, а також для захисту фізичного та психічного здоров'я жінок до 24 тижнів вагітності [3].

Ще однією країною, де вкрай обмеженим є право на аборт є Польща. Європейський суд з прав людини ухвалив три рішення проти Польщі стосовно доступу жінок та дівчат до легальної абортної допомоги. Три судові рішення стали остаточними у 2007, 2011 та 2013 роках, і минуло майже 13 років з моменту першого з цих важливих рішень. У кожному із судових рішень Суд встановив, що жінки та дівчата в Польщі зазнали багаторазових порушень їх прав внаслідок відмови у своєчасному доступі до правової репродуктивної медичної допомоги. Суд підкреслив «разючу розбіжність» між правом на аборт відпо-

відно до закону в Польщі «та реальністю його практичної реалізації».

Справа «Тисяч проти Польщі» (2007) стосувалася жінки, яка хворіла важкою формою міопії. Під час третьої вагітності лікарі попередили її, що стан може погіршитися, якщо вона виносить дитину до кінця терміну. Але, коли заявниця звернулася у відділення гінекології та акушерства публічної лікарні у Варшаві з метою припинення вагітності, медичні працівники відмовили їй від терапевтичного аборту, вказавши, що немає медичних підстав для його проведення. Після пологів зір пані Тисяч значно погіршився, внаслідок крововиливу у сітківку ока, що зробило її людиною з обмеженими можливостями [4].

Європейський суд з прав людини встановив, що через непрофесійну поведінку медичних працівників та відсутність ефективного та своєчасного механізму подання скарг заявниці фактично було відмовлено у доступі до абортів і не залишалось іншого вибору, як продовжувати вагітність, піддаючи своє здоров'я серйозній шкоді. ЄСПЛ визнав в даному випадку порушення статті 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) Європейської конвенції з прав людини.

Справа «Р.Р. проти Польщі» (2011) стосувалася жінки, якій медичний персонал перешкоджав у наданні послуг з внутрішньоутробного генетичного тестування, що призвело до неможливості вчасно провести процедуру аборту, внаслідок чого в заявниці народилася донька з синдромом Тернера [5].

ЄСПЛ встановив, що поведінка польської влади та медичних працівників поставила заявницю в надзвичайно вразливе становище та позбавила її доступу до медичної допомоги, на яку вона мала право згідно польського законодавства, крім того, ставлення до заявниці, яка знаходилася в вразливій ситуації, було принизливим та убогим, а можливість визначення того, чи потрібно виконувати генетичні тести, як рекомендували лікарі, була змарнована зволіканням, а отже було порушення статті 3 (заборона нелюдського та принизливого поводження) Конвенції.

Суд також визнав порушення статті 8 ЄКПЛ (право на повагу до приватного та сімейного життя). Мотивуючи своє рішення Суд зазначив, що «приватне життя» - це широке поняття, яке включає у себе «inter alia» право на особисту автономію і особистий розвиток. Поняття особистої автономії є важливим принципом, який лежить в основі його гарантій. Суд вирішив, що поняття приватного життя застосовується щодо рішень як мати, так і не мати дитину, а також чи ставати батьками. Також суд встановив, що польське законодавство не містило жодних ефективних механізмів, які дали б можливість заявниці скористатися доступними засобами діагностики, та на основі результатів прийняти обдумане рішення стосовно аборту. Якби польське національне законодавство дозволило здійснення аборту у випадку неправильного розвитку плоду, то повинна була б існувати належна та правова процесуальна схема, яка б гарантувала, що вагітній жінці буде надана відповідна, вичерпна та надійна інформація про здоров'я плоду.

Справа «П. та С. проти Польщі» (2013) стосувалася дівчинки-підлітка, яка мала законне право на аборт, оскільки вагітність настала внаслідок згвалтування. Однак, Європейський суд з прав людини встановив, що дівчинка та її мати неодноразово стикалися з свавільною поведінкою медичних працівників та інших державних органів, що сильно перешкоджало їхньому доступу до аборту [6].

В даній справі ЄСПЛ ще раз наголосив, що поняття приватного життя у значенні статті 8 ЄКПЛ поширюється як на рішення стати батьками, так і рішення про те, щоб не бути батьками. Велика Палата Європейського Суду погодилася з Палатою Євро-

пейського Суду що «приватне життя» як широкий термін, що відноситься, серед іншого, до різних аспектів фізичної і соціальної ідентичності особистості, включаючи право на особисту самостійність, розвиток особистості, а також створення і розвиток відносин з іншими людьми і зовнішнім світом, включає в себе право на повагу рішення як ставати, так і не ставати батьками.

Також суд вказав на те, що факт того, що доступ до абортів є предметом гострих суперечок в Польщі, не виправдовує не виконання медичними працівниками їх професійних обов'язків. Отже, в даній справі ЄСПЛ також визнав порушення статті 8 ЄКПЛ (право на повагу до приватного та сімейного життя).

Беручи до уваги дані рішення, Комітет міністрів ЄС закликав польські органи влади вжити низку заходів задля реформування законодавчої бази з цього питання; терміново прийняти чіткі та ефективні процедури, що дозволять жінкам отримувати належну інформацію про те, як отримати законну допомогу щодо абортів; негайно реформувати та пришвидшити процедуру подання скарг для жінок, яким відмовлено у дозволі на проведення абортів. Проте, незважаючи на все Парламент Польщі розпочав розглядати новий законопроект, який має на меті посилити і без того жорстке законодавство країни про аборти.

Даний законопроект забороняє аборти на підставі серйозних порушень розвитку плоду, що є одним з невеликої кількості винятків із майже повної заборони абортів, яка зараз діє в країні. Таке обмеження було запропоновано ультраконсервативною католицькою групою відповідно до регламенту, який дозволяє обговорювати ініціативи громадян, які набирають понад 100 000 підписів. Правозахисні організації як польські, так і міжнародні засудили законодавство та закликали парламент відмовитись від нього [7].

У Польщі вже один із найсуворіших законів Європи, яким аборт забороняється, за винятком випадків згвалтування або інцесту, коли життя матері загрожує небезпека або там, де є серйозні порушення плоду. Тобто, якщо законопроект буде прийнятий, то це припинить майже всі легальні аборти в країні.

Домашні пологи, також ставали об'єктом дослідження ЄСПЛ у аспекті відповідності статті 8 ЄКПЛ. Так, розглядаючи справу «Терновський проти Угорщини» Суд встановив, що неможливість вільно обрати пологи вдома є порушенням статті 8 Конвенції.

В даній справі заявниця скаржилась на неможливість проведення пологів вдома, оскільки, акушерки та інші медичні працівники, які могли б їй в цьому допомогти, не можуть цього зробити, через побоювання, що проти них можуть порушити справу правоохоронні органи (принаймні одну таку справу на той момент уже було порушено). ЄСПЛ вирішив, що ненадання можливості народжувати вдома через постійну загрозу судового обвинувачення, а також відсутність достатньої законодавчої бази з цього питання є порушенням права на повагу до приватного та сімейного життя [8].

Досить цікавою є позиція ЄСПЛ, яка наведена у рішенні від 4 жовтня 2018 року по справі «Поятіна проти Хорватії», де було встановлено, що ненадання медичної допомоги породіллі, яка побажала народжувати вдома, не є порушенням права на повагу до приватного життя.

Заявниця, яка народила четверту дитину вдома за допомогою акушерки, яка приїхала з-за кордону, скаржилась, що хоча закони Хорватії дозволяють домашні пологи, такі жінки, як вона, обмежені в цьому праві, оскільки не можуть отримати професійну допомогу всередині країни [9].

ЄСПЛ встановив, що пані Поятіна була чітко проінструктована хорватською палатою акушерок і Міністерством охорони здоров'я про те, що внутрішнє законодавство не дозволяє надання допомоги в домашніх пологах, а отже, був дотриманий баланс між правом заявниці на повагу її приватного життя і інтересом держави в захисті здоров'я і безпеки матерів і дітей. Разом з тим ЄСПЛ зазначив, що незважаючи на розвиток законодавства в цій сфері, Хорватія повинна все ж чіткіше врегулювати подібні питання.

Стаття 8 ЄКПЛ також застосовується до процедур стерилізації. Стерилізація є серйозним втручанням у стан репродуктивного здоров'я людини, оскільки вона стосується однієї з основних функцій організму людини, впливає на різноманітні аспекти особистої цілісності особи, включаючи її фізичне та психічне благополуччя та емоційне, духовне та сімейне життя.

У справі «В.С. проти Словаччини» заявниця, рома за етнічним походженням, піддалась стерилізації одразу після народження другої дитини. Вона підписала згоду на проведення стерилізації під час пологів, після того, як їй повідомили, що, якщо вона матиме третю дитину, то вона або дитина помре. Після стерилізації вона була вигнана з суспільства рома, і невдовзі розлучилась з чоловіком. Безплідність стала головною причиною розлучення [10].

У своєму рішенні ЄСПЛ вказав, що заявниця напевно відчувала приниження, страждання та відчуття неповноцінності в зв'язку з проведенням стерилізації, а також через той спосіб, яким було здобуто її згоду. Вона переносила як фізичні, так і моральні страждання довгий період часу, крім того, проведення даної процедури призвело до проблем у спілкуванні з суспільством рома та в подальшому до розлучення з чоловіком. Хоча не виявляється можливим довести те, що медичний персонал навмисне хотів принизити заявницю, вони віднеслися з великою неповагою до її права на автономію та свободу вибору. Європейський суд визнав порушення статті 8 ЄКПЛ (право на повагу до приватного та сімейного життя) внаслідок існування недостатніх правових гарантій, які могли б забезпечити особливу увагу репродуктивному здоров'ю жінкам, представницям суспільства рома.

Взагалі, примусова стерилізація жінок національності рома є проблемою великого масштабу. ЄСПЛ неодноразово розглядав справи в яких було порушено дане питання, зокрема, «К.Х. та інші проти Словаччини», «І.Г., М.К. та Р.Х. проти Словаччини», «Н.Б. проти Словаччини». У всіх цих справах Суд встановив порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Висновки. Аналізуючи закріплення репродуктивних прав людини у країнах Європи, можемо зробити висновок, що на даний момент воно є недостатнім і містить в собі безліч прогалин, що в певних випадках призводить до порушень прав людини і громадянина. Подолання цих прогалин є складним процесом і важливу роль у ньому відіграє практика Європейського суду з прав людини, яка встановлює ті стандарти, яким повинно відповідати законодавство держав-членів.

Рішення ЄСПЛ відіграють ключову роль у процесі закріплення репродуктивних прав у національних законодавствах. Та якщо одні країни дослухаються до практики Суду, то інші, на жаль, не тільки ігнорують, а й розглядають закони, які прямо суперечать рішенням ЄСПЛ.

Ми вважаємо, що репродуктивні права є невід'ємними правами людини, а тому їх реалізація повинна чітко закріплюватись не тільки на міжнародному рівні, а й на рівні національного законодавства країн і охоронятись законом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Center for Reproductive Rights Releases New Brief of European Abortion Laws. URL: <https://reproductiverights.org/press-room/center-reproductive-rights-releases-new-brief-european-abortion-laws>
2. Рішення ЄСПЛ у справі А., В. та С. проти Ірландії. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-102332>

3. New Law Legalizes Abortion in Northern Ireland. URL: <https://reproductiverights.org/story/new-law-legalizes-abortion-northern-ireland>
4. Рішення ЄСПЛ у справі Тисяч проти Польщі. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-1952452-2061288>
5. Рішення ЄСПЛ у справі Р.Р. проти Польщі. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104911>
6. Рішення ЄСПЛ у справі П. та С. проти Польщі. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-114098>
7. Center and International Human Rights Partners Call on Poland to Reject Bills Restricting Sexual and Reproductive Rights. URL: <https://reproductiverights.org/story/poland-regressive-bills-statement>
8. Рішення ЄСПЛ у справі Терновський проти Угорщини. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-102254>
9. Рішення ЄСПЛ у справі Поятіна проти Хорватії. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-186446>
10. Рішення ЄСПЛ у справі В.С. проти Словаччини. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=2ahUKEwj756rZicLpAhWUHHcKHW8FDdlQFjACegQIAhAB&url=https%3A%2F%2Fhudoc.echr.coe.int%2Fapp%2Fconversion%2Fpdf%2F%3Flibrary%3DECHR%26id%3D002-290%26filename%3D002-290.pdf&usg=AOvVaw32t-Qf92brzdWLLSmyt6dF>
11. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / [О.В.Сердюк, Ю.В.Щокін, І.В.Яковюк та ін.] ; за заг. ред. О.В.Сердюка, І.В.Яковюка. – 2-ге вид., допов. – Харків : Право, 2019. – 404 с.